

A TÖRÖK SEREG ÁTVONULÁSA MAGYARORSZÁGON 1683-BAN.

A török birodalom 1683-ban másodszer fogott ama merész hadi vállalatba, hogy Bécszet elfoglalja és Németországot meghódítsa. Eme merész, de sikertelen vállalkozás hazánk történetében is forduló pontot jelez, mivel ekkor kezdődött el a törökök kiűzetése és Magyarország területi épségének visszaállítása.

Az 1683. török hadjárat nem Magyarország ellen, hanem inkább a magyarok tetemes részének szövetségében egyenesen Ausztria ellen irányult. A magyarság egy részének a törökkel való szövetségére okot szolgáltatott I. Lipót kormánya, mely míg a hadi téren szokatlanul szerencsés volt, addig a politikai ügyekben egyik ballépést a másik után követte el. A tapintatlanul megkötött vasvári béke a Wesselényi-féle összeesküvést hozta létre, melyet a kormány Zrinyi, Nádasdy, Frangepán és társaiknak kivégeztetésével és üldöztetésével torolt vissza. A visszatörölés azonban nagyon soká tartott s kelletténél erősebb volt, ezért a Thököly-féle kurucz lázadásban nagy ellenhatást keltet. A szorongatott kurucz vezér az akkori időben megszokott helyre, a török Portához fordult segítségért s jelentékeny tényezője volt az Ausztria ellen megindított 1683. évi háborúnak.

A török hadseregnek e hadjárat alkalmával Magyarországon való átvonulását írjuk le e sorokban a török udvari történetíró *Rasid efendi* után.¹⁾

¹⁾ Rasid, Tarikhi I. Az író személyéről és munkájáról lásd a *Had-történelmi Közlemények* 1896. évi I. füzet 74. lapját. Rasid efendi munkájának első kiadása már 1740-ben megjelent. Az általam használt kiadás a

I.

A háború kitörésének közvetlen okát nem csupán Thökölynek a Portához intézett gyakori sürgetései képezték, hanem okot adott erre a Magyarországon állomásozó császári hadsereg is. Az eseményekkel egykorú Cserei szerint: «a német császár részéről is szolgáltaték egy kis alkalmatosság a török insurrectiójára, mert Böszörményben, Kállóban, Füleken híres vitézekből álló nagy praesidium levén, noha a békesség még durál vala, meg is vala parancsolva a német császártól, hogy okot ne adjanak a töröknek a garázdára, de avval nem gondolván, gyakran Váradig, sőt épen Budáig is nagy excursiókat tettek és feles törököket levágván a török hódoltság alatt való falukat is égetik s felprédálják vala. Erről szüntelen megyen vala panasz a portára.»¹⁾ A vasvári békeszerződés ellenére a császári őrség különösen 1680-tól kezdve mind gyakrabban háborgatta a határszéli törököket, pedig a konstantinápolyi államtanácsban *Kara Musztafa* nagyvezir sége alatt már a harcziás párt kerekedett felül. Ez események következtében a Porta parancsára *Ibrahim* pasa, budai kormányzó, Thökölyvel szövetkezve, már 1682-ben megkezdte Magyarországon a hadjáratot, mely mintegy előjátéka volt a következő évi nagy háborúnak.

Ibrahim pasa rövid hadjáratát a hivatalos török történetíró a következőleg adja elő: «Hire jött, hogy a német császár néhány várat, melyek régóta Felső-Magyarországhoz tartoztak, már korábban elfoglalt s a lakosokat erőszakkal meghódoltatta, a mult évben pedig a *kurucz királytól*²⁾ *Kálló* nevű várat is elvette s ellenséges szándékát napról-napra kimutatta; azonkívül a gonosz császár a közte és a magas birodalom között szabatosan megállapított békefeltételekkel ellenkezően újonnan egy-két várat és hidat építtetett s a határszéleken némely rakoncátlan csapatainak rablásai miatt a határszéli lakosok biztossága kárt szenvedett; ezért a budai hedsra 1282. évében (1865) jelent meg Konstantinápolyban a császári nyomdában.

¹⁾ Cserei Mihály históriája. Pest 1852. 129. l.

²⁾ Törökül: *قرص کرال* (*kurusz kral*).

parancsnok, *Uzun Ibrahim* pasa szeraszkerre¹⁾ neveztetett ki s melléje rendeltettek a boszniai tartomány kormányzója *Abdurrahman pasa* és a rumili bejlerbej *Kücsük Haszan* pasa tartományaik katonaságával, a *szandsák-bejekkel*, a *ziametok*²⁾ és *timarok*³⁾ tulajdonosaival, továbbá a temesvári bejlerbej *Szidi-zade Mohammed* pasa, az egri bejlerbej *Ozman pasa*, a váradi bejlerbej *Mavrul-oglu Mohammed* pasa, a szilisztrai kormányzó *Musztafa* pasa s a nikápolyi pasa tizenhatsz ezred janicsársággal s a *szipahik*⁴⁾ egy hadosztálya és ezekkel együtt *Erdély királya*⁵⁾ *Apafy Mihály* az erdélyi sereggel.⁶⁾

Ezek a *pesti síkon* gyülekeztek össze és *Keresztes*⁷⁾ mezeje felé indulván, elsőben *Ónod várát*,⁸⁾ melyet a gonosz szándékú császár a kurucz királytól elvett, az említett év *Redseb* havában⁹⁾ három napig ostromolván, elfoglalták és lerombolták, azután pedig Isten segítő kegyelmével a szeraszker *Fülek* és *Kassa* nevű várakat és még mintegy *negyven erődívenyt* meghódított. A felső-magyarországiak kívánságára Thököly Imre kurucz király számára megíratott az *ahdname*,¹⁰⁾ mely némely föltételek és kikötések mellett még magában foglalta, hogy évenként negyvenezer *kara gurus*¹¹⁾ adót fizessen s *Fülek vára* alatt az említett Thököly Imrének a szeraszker átadta a királyság jelvényét s a *tugrát* és zászlót. *Ónod* és *Fülek várak* leromboltattak, *Kassa* a pedig kuruczoknak adatott át.

1) *Szeraszker*, háború alkalmával a fővezért nevezték így. Jelenleg a hadügyminisztert nevezik szeraszkernek.

2) *Ziamet*, nagyobb katonai hűbértok, melynek tulajdonosa háború esetén jövődélme arányában kisebb-nagyobb számú katonaságot állított ki.

3) *Timar*, kisebb katonai hűbértok hadi kötelezettséggel.

4) *Szipahik*, a lovas csapatok.

5) Törökül: *اردل کرای* (*Erdel krali*). Az erdélyi fejedelmeket a törökök rendszeren királynak czimezték.

6) Cserei szerint: A fejedelemnek is megengedteték, hogy az erdélyi hadakkal együtt kimenjen *Filek* alá. I. m. 129. l.

7) Törökül: *قرستوس* (*Keresztosz*).

8) Törökül: *حونوت* (*Honot*).

9) Ez esemény a hedsra 1093. évében volt, a mi megfelel a keresztény időszámítás 1682. évének. Ez évben *Redseb* hava június órá esett.

10) *Ahdname* vagy *athname*, írásbeli szerződés.

11) *Kara gurus* vagyis fekete piaszter, értéke egy német tallér volt.

a többi erődítményeket pedig a szükségesek kivételével elpusztították. A hitvány császár haragja a kurucz király ellen most meg nagyobb lett s bosszúálló szándékkal csapatait felkészíteni kezdte.

A török író által elbeszélte eme hadjárat még a vasvári béke tartama alatt történt, mivel annak ideje csak 1684-ben volt lejárandó; köztudomásu volt azonkívül még az is, hogy a törökök az 1683. évre valami nagyobb hadi vállalatra készülődnek. A bécsi udvarnál jól sejtették, hogy eme vállalat Magyarország vagy épen egyenesen Ausztria ellen irányul¹⁾ s e miatt még az 1682. év elején elküldték Konstantinápolyba *Caprara Albertet* követül, hogy a béke felbontását akadályozza meg. A követ működése azonban sikertelen volt. Az ázsiai és európai török csapatok már az 1682. évben mindenfelől mozgósítva lönek s ki volt adva a rendelet, hogy Nándorfehérvárra gyülekezzenek. Ibrahim budai pasa a télre visszavonult ugyan Budára, de csapatait a többi magyarországi bejlerbejekkel együtt készenlében tartotta. *IV. Murad* szultán a telet Drinápolyban töltötte, maga ügyelt a hadi készülődésekre s mikor seregei már együtt voltak, kora tavasszal megindult velük Nándorfehérvár felé s ezzel megkezdődött az 1683. évi hadjárat.

II.

A török sereg útját Magyarországon át s az útban történt eseményeket Rasid efendi a következőkép írja le:²⁾

Ő felsége elindulása Drinápolyból a német háborúba.

Miután a hitetlen németek ellen a hadjáratot elhatározták s a hadi készülődéseket befejezték, ő felsége a padisah a világok királyában Allahban bízva az összes muszulman harcsookkal együtt a Drinápoly közelében fekvő *Csukur-csajri*³⁾ nevű gyönyörű síkon sátort ütött s még egyéb fontos ügyek siettetése végett ott néhány

¹⁾ Histoire d'Emeric comte de Teleki. Cologne, 1693. 107. l.

²⁾ Tarikhi I. 391—488.

³⁾ *Csukur-csajri*, magyarul annyit jelent mint gödrös rét.

napi pihenőt tartván *Rebi-ül-akhir* hó 3-án ¹⁾ csütörtöki napon reggel onnét elindult. Diadalhirdető tudósításait előre küldvén, a legnagyobb sietséggel érkezett *Filippopolba* és *Szófiába*, mely állomásokon egy napi pihenőt tartván *Dsemadi-ül-errel* hó 6-ik napján ²⁾ a *belgrádi* síkon állították fel a dicsőséges zászlót.

A Belgrádba való érkezés a rétek virulásának idejére esett, ezért az összes teherszállító állatokat és barmokat itt legelőre hajtották. Mivel az ügyeket értő, dicsőséges *schinsah* ő felségének fensőbb sugalmazástól fénylő s világot látó tekintetén és tiszta szívéen a dolog kimenetelének alakja látható volt, elhatározták, hogy ő Belgrádban maradjon, a nagyvezir ő magassága pedig az összes muszulman harczosokkal a hit ellenségei ellen induljon.³⁾

A szerdar ekremnek a hitetlenek országába való indulása.

Dsemadi-ül-errel hó 15. napján ⁴⁾ Musztafa pasa nagyvezirt a padisah a pokolra való hitetlenek országának feldulása és elpusztítása végett *szerdar ekremmé* nevezte ki s a dicső profétának, — Allah áldja és szentelje meg őt — zászlaját a legnagyobb tisztelettel régi szokás szerint fővezéri kezébe adta.

Az iszlam sereg megérkezése az eszéki síkra.

A szerdar ekrem ő magassága az említett hó 16-án, szombati napon a muszulman harczosokkal s egyistenhívű csapatokkal a belgrádi mezőről elindulván a *Száva* folyón készült hídon átment s miután a szükséghez mérten a *zimonyi* mezőn néhány napi pihe-

¹⁾ A keresztény időszámítás szerint 1683. márczius 31.

²⁾ Május 1.

³⁾ A török sereg száma *Esterházy Pál* nádor feljegyzése szerint 247,000 emberből állott. L. Thaly, Az 1683-iki táborozás történetéhez. Esterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai nyomán. Budapest, 1883. 33. lap. — Caprara jelentése szerint 275,000 emberből állt a török sereg. Geschichte der zweyten türkischen Belagerung Wiens bey der hundertjährigen Gedächtnisfeyer von Gottfried Uhlich Wien 1783. 19. l.

⁴⁾ Május 10.

nőt tartott, elhatározta a tovább menést és *Dsemadi-ül-akhir* hó 6-ik napjára ¹⁾ az *eszéki* síkra érkezett.

A kurucz királynak a táborba való jövetele.

Thököly Imre kurucz király eljött, hogy a szerdar ekrem ő magasságával az eszéki síkon találkozzék. Barátságos fogadtatást és királyi tiszteletet mutattak iránta s czobolyprémes mentével díszítették fel őt. A nikápolyi bejlerbej *Huszeïn* pasa az egri bejlerbejségre neveztetvén ki ez alkalommal, parancsot kapott, hogy *Gure* bej társaságában egy sereg katonával *Pozsony* várához induljon. ²⁾

* * *

Thökölynek a nagyvezirrel való eme találkozását, melyet a török történetíró csak röviden említ fel, részletesen leírja egy Thökölyről szóló egykorú francia emlékirat. ³⁾ A török író által említett «barátságos fogadtatás és királyi tisztelet» a táborban jelenlevő német követ szemeláttára történt s a nagyvezir valójában tüntetni akart azzal. Thököly a török táborból távozván, Kassa alatt gyűjtötte össze csapatait s onnét bocsátotta ki nyílt levelét, melyben azon felszólítást intézte az ország lakosaihoz, hogy hódoljanak meg a töröknek s a szultán védelme alatt szabadságukban és vagyonukban megmaradhatnak, az ellenszegülőket s a király iránt való hűségben megmaradókat pedig tüzzel, vassal fenyegette. Hasonló tartalmú felhívást bocsátott ki a nagyvezir is *dárdai* táborából. A meghódolók számára az oltalomlevelek kiadására Thököly teljhatalmú biztosaiként a nagyvezir mellett hagyta gróf Barkóczy Ferenczet, Szepessy Pált és Szalay Pált s e biztosok által kiadott oltalomleveleket a törökök mindenütt tiszteletben tartották. ⁴⁾

Thökölynek a nagyvezirrel megállapított haditerve az volt, hogy a nagyvezir a Dunántúlon fog előrenyomulni, Thököly pedig a Duna balpartján támadja meg a császári sereget. Mikor a török

¹⁾ Május 31.

²⁾ Huszeïn pasának feladata volt, hogy Thökölyvel együtt a felvidéket s különösen Pozsonyt hódoltassa meg.

³⁾ Histoire d'Emeric comte de Tekeli. 121—123. l.

⁴⁾ Thaly i. m. 16.

tábor Belgrádba érkezett, Lipót király is megtette ekkora már előkészületeit s május elején *Köpcsénynél* a bajor választó kíséretében csapatszemlét tartott. A főszereg 33,000 emberből állott *lothringeni Károly* vezénylete alatt; egy másik 8000 főnyi csapatnak *Schultz* és *Caraffa* tábornokok vezérlete alatt az volt a rendeltetése, hogy a felvidéken Thököly előnyomulását feltartóztassa. A Rába-mentét Győr és Körmennd között *Batthyányi Kristóf* és fia *Ádám* vezérlete alatt 6000 főnyi magyar sereg lett volna hivatalosan védeni; az *Alsó-Vágvonala* védelmét pedig *Esterházy Pál* nádorra bízták, kinek 9000 főnyi magyar serege volt. Ezeken kívül kisebb csapatok álltak még készen a Szávamentén és a stájer határon.

Ha elfogadták volna *Esterházy* nádornak már az előző évi agusztus 25-én előterjesztett s részletesen megokolt haditervét,¹⁾ hogy a háborút a török hódoltság területére vigyék át, e haderő talán elegendő lett volna a törökök visszaverésére és Magyarország felszabadítására, ámde e helyett midőn a törökök Eszékről kiindultak, a császári sereg, mely előbb *Esztergom*, utóbb *Érsekújvár* vívását kezdte meg, félbehagyva e várak ostromát is, június 8-án visszavonult a *Csallóközbe* és *Töközbe* s háborítatlanul engedte a törököket előnyomulni és az örökös tartományok megmentése végett védtelenül hagyta Magyarországot az ellenség pusztítására.

III.

A török seregnek Eszékről való továbbvonulását Rasid efendi a következőképen beszéli el:

A hadsereg elindulása az eszéki síkról.

Az összes hadi nép zsoldjának kifizetése és szokás szerint az élelmiszerek kiosztása végett az eszéki síkon tizenkét napig tartózkodtak s miután további ottmaradással az időt elvesztegetni nem találták czélszerűnek, ezért a hatalmas *Kara Mohammed* pasa,

¹⁾ Esterházy nádor említett haditerve közölve a *Győri tört. és rég. füzetek* II. kötet 337. l.

diarbekiri válit az előcsapathoz, a tiszteletreméltó *Szári Huszein* pasa damaskusi válit a hátsó csapathoz kirendelvén az említett hó 19-én,¹⁾ keddi napon a *Dráva* folyón készült hídon átmentek s a legnagyobb sietséggel haladva a huszonnyolczadik napon végre az iszlam határon levő *Székesfehérvár* előtt elterülő smaragdszínű mezőn ütötték fel sátorukat.

A székesfehérvári mezőn való tartózkodás meghosszabbításának oka.

Krimia uralkodója a felséges *Murad Geraĵ khan* a padisah részéről korábban küldött császári levél meghívásának engedelmeskedve szélgyorsaságú tatár seregével sietve jött s a nagyvezir tudomására jutott, hogy akkor már azon vidékhez közel fekvő helyre érkezett, ennélfogva a regebbi háborúk alkalmával az előbbi oszman szultánok részéről a krimi khánokat megillető szokásos fogadtatás elrendezése végett szükséges volt néhány napra Székesfehérvárott megállapodni. Azonkívül mivel a *szerdar ekrem* ő magassága a határszéli lakosoktól arról értesült, hogy a négy órányi távolságra fekvő *Veszprém*²⁾ nevű híres erős várban levő hitvány hitetlenek nagyon ravaszok s folytonosan zavart és háborgást támasztanak, ezen ügy miatt tehát *Kara Mohammed* pasa, diarbekiri válit, a ki az előcsapatot vezette, néhány ágyúval és vártörő bombával ellátva azon irányba *szeraszkerré*³⁾ rendelte ki s a szivaszi bejlerbej *Khalil* pasa háromezer janicsárral, ötszáz *dsebedsivel*⁴⁾ és más hadi népek közül egy sereg katonával az említett vezér rendelkezése alá adatott.

Előzetesen a székesfehérvári várnak bégje *Atlu-bejzade* kétszáz főnyi csapattal az említett várhoz küldetett követségbe s ő tudatta velük, hogy ha a harc és ütközet nélkül a várat a padisahnak átadják és a *rájaságot*⁵⁾ elfogadják, vagyonuk és életük

¹⁾ T. i. Dsemadi-ül-akhir hó 19-én, a mi megfelel június 14. napjának.

²⁾ Törökben: *پسپریم* (*Peszprem*).

³⁾ Fővezér.

⁴⁾ *Dsebedsi*, gyalogos katonák, kik leginkább a hadiszereket gondozták.

⁵⁾ *Rájaság* vagyis a török uralom elfogadása. A keresztény török alattvalókat nevezték rájáknak.

kegyelmet nyer, ellenkező esetben pedig a hódítás és rombolás fegyvere zuhog reájuk. Az említett küldöttet a várba vezették s a várban levő tévelygő ellenség a hitharcz hevességének félelmétől szerződésre lépett, hogy a várat harcizolás nélkül átadja, ez okból tehát abban lehetett hagyni a seregnek ellenük való kiküldését.

Székesfehérvár *ulemái*, előkelői, gazdagjai és szegényei a *szerdar ekrem* elé járulván, előadták, hogy a megvédelmezés nehézsége miatt nagyon czélszerű lesz e várat¹⁾ lerombolni és elpusztítani. A *szerdar* ezen ügynek, a mint kell, mélyére hatolni s vizsgálatot eszközölni óhajtván, az értelmes embereket megkérdezte s ezek véleményének és tanácsának tiszteletben tartásával kényszerült azt választani, a mit ezek helyesnek találtak, ennél fogva az említetteknek kérelmét nem teljesítette, hanem a *simontornyai*²⁾ béggel négyszáz székesfehérvári katonát helyezett abba őrségül, a lerombolási és elpusztítási tanácsot pedig mellőzte.

*Battyáni-oglu*³⁾ és *Zerin-oglu*⁴⁾ meghódolása.

A magyar bejek között híres *Battyán-oglu* és *Zerin-oglu* az örökkétartó magas birodalom iránt engedelmességet és hódolatot mutattak s meghódolási szerződésük előterjesztése végett embereik a *szerdar ekrem*hez jöttek.⁵⁾ Követeiknek kérelme kedvező fogadtatásra talált.

¹⁾ T. i. Veszprém várát.

²⁾ Törökben: شمطورنه (*Simtorna*).

³⁾ Törökben: بكان اوغلي (*Bakján-oglu*), *Battyán-fi*, ez alatt Batthyányi Kristóf dunántuli főkapitányt érti az író, a ki a törökökhöz csakugyan átpártolt.

⁴⁾ Törökben: زرین اوغلی (*Zerin-oglu*), *Zerin-fi*, Zrinyi Ádám, Ilonának az öcsese.

⁵⁾ Esterházy Pál nádor feljegyezte ama dunántuli főnemesek neveit kik a török közeledtekor Thökölynek és a törököknek meghódoltak. A feljegyzettek közt találjuk Batthyányi Kristóf nevét is, Zrinyi Ádám neve azonban nem fordul elő Esterházy jegyzéseiben (L. Thaly i. m. 16.) s így a nádor valószínűleg nem értesült az ő meghódolásáról. Zrinyiről annál kevésbé gondolhatták, hogy a törökökhöz pártolt, mivel nem sokkal utóbb már Bécsben találjuk őt Lipót király környezetében. Bécsben azonban

A krimi khán őfelségének fogadtatása.

A khán őfelségének fogadtatására kirendelt *Musztafa* pasa szilisztriai váli, *Haszan* pasa rumili bejlerbej, *Ozman-pasazade Ahmed* pasa anatóliai bejlerbej a fogadtatásnál a szolgálatot teljesítvén a kirendelt zászlóaljjal őt a *szerdar ekrem* sátorába vezették s régi szokás szerint, miután a szerdar sátorában leült, ez egy prémes és egy prém nélkül való arannyal átszőtt díszöltönyt adott neki s egy drágaköves törrel s egy aranyozott tegezzel, valamint egy gyönyörű paripával megajándékozta; *két jeles fia, a két szultán,*¹⁾ egy-egy czobolyprémes mentét, a többi előkelők, a tiszték és kiséretük pedig díszruhákat kaptak ajándékba.

Tanácskozás a nagyvezír jelenlétében.

A táborban levő főbb vezírek, *mir-i-miranok*, tiszteletreméltó emírek, a janicsárok agája s más *odsak agák* a hadjárat ügyének megbeszélése végett a *szerdar ekrem* sátorába hivatván, összegyűltek s egy kis beszélgetés után a *szerdar ekrem* óhajta szerint elhatározták, hogy a német császár székhelye, Bécs vára felé fordítják menetük irányát.

Nagy tűzvész Esztergom várában.

Jelentették, hogy a fölséges Allah rendeléséből az iszlám háttáron levő *Esztergom* várában pokoli nagy tűzvész lángjai gyuladtak ki s a vár kívül-belül leégett. A vár kijavítása végett a táborból megbízott emberek rendeltettek ki.

Zrinyi gyanuba került, hogy Lipót úti tervéről s általán az udvarnál történő dolgokról értesíti a törököket és sógorát Thökölyt. Hogy a gyanu nem volt alaptalan, ezt a török író elbeszéléséből kétségtelenül látjuk. Lipót a törökkel való szövetkezés gyanuja alapján elfogatta Zrinyit s börtönbe záratta, hol utóbb megőrülve nyomorultan veszett el. Ő volt a Zrinyi család utolsó férfisarjadéka. (Cserei i. m. 136. l. Uhlich, Geschichte etc. 38. l.)

¹⁾ A tatár khán fiai szultán címet viseltek.

A budai válnak a táborba való megérkezése.

A budai tartomány *müteszarrija*,¹⁾ az öreg, világos ítéletű vezir *Ibrahim* pasa a korábban kibocsátott magas ferman értelmében a budai tartomány *ziamjai* és *tímarjai* s más vitéz hadi nép kíséretében a táborba érkezett s a *szerdar ekrem* elé járulván, szokás szerint díszruhával lön kitüntetve.

A sereg elindulása Székesfehérvárról.

A hadsereg *Redseb hó 3-án*²⁾ Székesfehérvárról elindulván, azon napon *Bez*³⁾ nevű síkságon szándékoztak sátorukat felütni, melynek átellenében *Szentmárton*⁴⁾ nevű erődítmény és kolostor van s mivel a tévelygő hitűek évenként nehányszor azon a helyen össze szoktak gyűlni, azért nagy tiszteletben álló helylyé lett. Mikor az oda menekült és ott tartózkodó hitetlenek értesültek, hogy a félelmes és dicsőséges iszlam sereg azon helyen fog átvonulni, életük megmentésének szándékával a várból kimentek s egyenesen Győr vára felé futottak, ámde a fölséges Allah rendeléséből a portyázó *Kara Mohammed* pasa előőrseivel találkoztak. Az alkalomra leső ellenségvadászó vitézek az átkozott hitű hitványokat villogó karddal támadták meg s legtöbbjét megölték, egy csapatot pedig hadi fogolyként elfogtak s eme foglyokat a szétvert és megölt zászlóalj szerencsétlen főnökével a *szerdar ekrem*hez küldötték; az erődítmény és monostor lerombolását és elpusztítását is elhatározták s miután a *szerdar ekrem*től az engedély erre megérkezett, aláaknázással az egészét lerombolták és elpusztították.

* * *

A törökök közeledésekor, mint fönnebb említettük, a császári sereg Érsekujvár ostromát félbenhagyva, Csallóközbe és Tóközbe

¹⁾ *Müteszarriif*, teljhatalmu tartományi kormányzó.

²⁾ 1683. június 27.

³⁾ Törökben: *بز* (*Bez*), a mi alatt valószínűleg a györmegyei pusztai járást kell értenünk.

⁴⁾ Törökben: *شمارطون* (*Semarton*).

vonult vissza s a had zöme *Győrnél* foglalt állást. Győr vára, melynek megerősítésére a kormány már a XVII. század elejétől kezdve mindent megtett,¹⁾ nemcsak Magyarországnak, hanem egész Európának egyik legjelentékenyebb erődítménye volt. Úgy látszott, hogy a császári sereg bízott abban, hogy Győr feltartóztatja az ellenséget, ámde midőn az ország védtelenül maradt területén a nemesek úgy, mint a városok egymásután sietve meghódoltak Thökölynek, sőt felfegyverzett csapataikat is a törököknek és Thökölynek rendelkezése alá adván, megkezdték Lipót hadai ellen a háborút:²⁾ a császári sereg Győrnél sem fejtett ki kellő ellenállást, hanem visszavonult a törökök elől. A magyar nemeseknek és a városoknak Thökölyhöz való átpartolásáról Esterházy nádor jelentést tett az udvarnak s nagyon helyesen úgy ítélte meg a dolgot, hogy ha a király kellő segítséget nem nyújt, akkor nem veheti tőlük rossz néven, *«ha időkhöz szabván magokat s a kénytelenség tanácsára hallgatván — Thököly hatalmának hódolnak.»*³⁾

IV.

A törög seregnek győri tartózkodása és további útja az ország határáig *Rasid* efendi elbeszélése szerint a következőkép történt:

A hadseregnek Győr várához való megérkezése.

A tenger mozgalmú iszlam csapatok az említett helyről⁴⁾ megindulván, *Győr* vára elé érkeztek. Az iszlam vitézek a nevezett várral szemközt fekvő téren a czifra hitetlen csapatokkal megütöközni óhajtottak. A hitvány pogányok közül egy csapat pokolra való hitetlen a várból ki is jött s úgy mutatták, hogy az ellenségtörő

¹⁾ Lásd Villányi, Győr vár és város helyrajza. Győr, 1882. 41—57. l.

²⁾ Különösen Batthyányi Kristóf dunántúli főkapitány és Draskovich Miklós gróf kezdték meg nagyobb erővel a császári hadak ellen a támadást. Thaly i. m. 17. l.

³⁾ Thaly i. m. 19. l.

⁴⁾ T. i. Székesfehérvárról.

harczosokkal találkozni akarnak. Két oldalról az ütközet tüze ki-
gyuladt s némi csatározás után a kijövő tévelygő hitetlenek látván,
hogy a hitharczosoknak ellen nem állhatnak, a várba való zárkó-
zás szükségét érezve, a harctérről megfordultak s futva a vár felé
mentek.

A győzelmes csapatok összes sátorai a várral szemközt dicse-
kedve állottak s a hit ellenségei, hogy a vár előtt folyó *Rába* folyón
a győzelmes csapatoknak a tulsó partra való átmenetelét megaka-
dályozzák, a *Rába* és a *Rubeza* folyók között elterülő győri sikon
tábort ütöttek és a táboron kívül a folyó partján elhelyezett néhány
ágyúval lövöldözvén, az átmenni óhajtó muszulman harczosokat
különféle módon eltávolították és visszaverték. Ez okból tehát
*Kara Mohammed pasa csarkhadsit*¹⁾ nagyszámú csapatával s a
melléje rendelt halebi bejlerbej *Bekir* pasát, az adanai bejlerbej
Szeid Mohammed pasát s a szivaszi bejlerbej *Khalil* pasát tartomá-
nyaik katonaságával, valamint *Nureddin* szultánt nyolcezer ellen-
ségtörő tatárral és más *mir-i miránokat* húszezer főnyi vitéz sereg-
gel elküldötték, hogy a tábor helyétől fölfelé három órányira a *mér-
gesei átjárónál*²⁾ menjenek át s a hitvány hitetleneket hátul fogva
a fölséges Allah segítségével zavarba hozzák és minden lehetősé-
gét felhasználva arra, hogy saját fejük bajával legyenek kénytelenek
vesződni.

Nureddin szultán a mint megérkezett a *mérgesi erődtáborny*
Isten kegyelmével még abban az órában bevette s a benne talált
átkozottakat a kard edelével tevén, a *Rába* vizén átmenni töreke-
dett. Ámde a vizen sehol gázlót nem találtak s épen nem volt az át-
kelésre hely, noha a kalauzok ezt hirdették, ennél fogva úgy kellett
azt átúsztatni. *Mohammed* pasa és *Bekir* pasa azon napon a *Rába*
folyón csakugyan átúsztatván, egy csapat katonával átkeltek. *A mold-
vai vajda* pedig kiadta a rendeletet, hogy a folyón sietve hidat verje-

¹⁾ *Csarkhadszi*, portyázó, könnyű lovas.

²⁾ Törökben: *مرکز کچیلدی* (*Merkez gecsilü*). *Mérges* jelentéktelen
kis falu Győrme gyében a *Rába* mellett. A győrme gyei nemesség 1582-ben Tó-
köz védelmére *Mérgesen* egy kis erődtáborny építtetett, melyet mint a
török író elbeszéléséből kitűnik, *Nureddin* tatár csapatai dúltak fel ez át-
vonulás alkalmával. E század elején az erődtáborny kőfalai és árkai még
láthatók voltak, ma már alig található némi kis nyoma.

nek s a hidat még azon éjjel el is készítették s reggel egy csapat katonára ezerféle igyekezet és baj között keresztülment. Nureddin szultán tatár csapatai is egyik közeleső helyen keresztülmenvén, a környékbeli falvak lakóseit úgy ellepték mint a darázsok. A következő napon az egész győzelmes sereg a szemtelen tábor ellen rohamot intézett s mivel a szembejövő tévelygő ellenségek a hitharczosok bátor rohamának az első összeütközéskor ellen nem állhattak, táborukba visszafutottak. Az ellenségtörő harczosok nyomon követték őket s egy részüket kardra hányva elvesztették, némelyeket pedig foglyokká tettek. A megrohanástól megrémülve és megijedve táborukban sem mertek megmaradni, azért gyalogságuk a győri várba menekült, lovasságuk pedig a saját tartományuk felől levő *Rábca* folyón még azon éjjel keresztülment s az üldöztetéstől való felelmükben a folyón átvezető hidat is felgyújtották s egyenesen haza futottak.¹⁾ A tatár népnek egy csapat gyors lovassága a folyón átúsztatván, a menekülő átkozottakat üldözte s egész *Magyar-Óvárig*²⁾ elment és a visszamaradókat a szabadulás kegyelmétől megfosztotta.

A következő napon *Kara Mohammed* pasa saját zászlóaljait a melléje küldött iszlám sereggel egyesítvén, egészen a *várossal*³⁾ szemközt azon a helyen állította fel sátorait, hol egy nappal előbb az a tábor volt. Némely bátor iszlám harczosok s a város felgyújtására törekedtek, s mivel éppen erős szél volt, az egész nagy várost egészen a várig elpusztították és hamuhalmazzá tették. Mikor a várbeli hitetlenek ezt látták, átkozott kapitányuk⁴⁾ a *szerdarhoz*

¹⁾ Július 4-ére a császári hadsereg Esterházy nádor és a többi magyarok bosszúságára és csodálkozására kardcsapás nélkül feladva Magyarországot, Győr alól teljesen elvonult s az osztrák határokhoz huzódott. Thaly i. m. 14. l.

²⁾ Törökben: *النون برداق* (*Altun Bardak*), a mi a német *Altenburg* elferdítése.

³⁾ *Város* alatt Győr külvárosát, a mai Győr-Ujvárost érti az író, mely a Rába és Rábca között terül el. Győr-Ujváros már 1550 előfordul, mint Győr külvárosa s lakossága folyton növekedett a törökök által elpusztított falvakból oda menekülő népekkel. A császári tábor Győr-Ujváros előtt volt felállítva a Rába és Rábca között.

⁴⁾ Győr várának főkapitánya ekkor Hermann badeni örgróf volt, ki 1682—1692. viselte a főkapitányi hivatalt. Villányi i. m. 93. l.

követet küldött s ilyféle ravaszságot és csufszágot gondolt ki: «Ha az a tervetek, hogy e várat meghódítsátok, küzdés és harc nélkül ezt semmiesetre sem adhatjuk át. A várban levő temérdek katonaság okvetlen harcot kezd s minden két kar egy-egy fejért készen van s a hadi eszközök a lehetőségig működésbe hozatnak. Mivel a várban sem a felszerelés, sem a sereg fölött önkényes rendelkezésünk nincs, ezért harc és ütközet nélkül ezt átadnunk nagyon nehéz és így nyilvánvaló, hogy mindkét részről sok ember elpusztul. Ámde mivel ismeretes, hogy ti Bécs ellen indultatok, ha pedig e vár elpusztításával és ostromával foglalkoztok, időtököt elvesztitek és szándékotok meghiusul, ez okból e vár ostromlásával való időpazarlásnál sokkal helyesebb lesz, ha eredeti tervetek szerint Bécsbe mentek, mert ha Bécs várát elfoglaljátok, ezen várat mi harc és ütközet nélkül átadjuk nektek». ¹⁾ Eme tudósítás a *szerdar ekrem* ö magasságának véleményével is megegyezett, azért a továbbindulásra határozta el magát.

Tanácskozás a szerdar ekrem sátorában.

A Bécs ellen való indulás ügyének megbeszélése végett a következő napon a bölcse véleményű *Ibrahim pasa* budai váli, a kegyes *Szári Huszein pasa* damaskusi váli s a táborban levő többi főbb vezírek, a fényes *mir-i miranok*, a tiszteletreméltó *odsak agák* valamennyien a nagyvezíri sátorba hivattak s a tanácskozás megkezdésekor *Musztafa pasa szerdar ekrem* így szólt: «Ily temérdek katonasággal e helyre jöven, mint látjátok nagy számú sátorainkat felállítottuk. Győr vára most előttünk áll, hanem mindnyájan tudjátok, hogy a hitvány hitetlenek harmincz-negyven év óta gondjukat és törekvésüket mindenkor eme vár megerősítésére s a hadiszerek és fölszerelések felhalmozására fordították. Mint hallottátok, igen sok hitetlen várór van benne. Ha most az ostromhoz kezdünk, könnyű szerrel a várat nekünk semmi esetre sem adják át, hanem hosszú ideig tartó háboruszkodásra leszünk kényszerítve. Katonaságunknak harcolni kell, a míg ennek meghódítása sikerül s igen

¹⁾ Ennek a furfangos izenetnek a nyomát a magyar kútfőkben nem találjuk.

sok muszulman vitéz elvész és mivel kevés idő marad, Bécs ellen való indulásunk terve meghiúsul. E tekintetben a megfontolt helyes vélemény abban áll, hogy a Rába folyón azonnal hidat veressünk s míg a hit ellenségei gondatlanságban vannak, Bécs várát ostrom alá vegyük. Ha a felséges Isten Bécs várát nekünk adja, ez a vár ugyanis a mienk. Azt hiszem, hogy Allah akaratával minden harc és ütközet nélkül jutunk e vár birtokába».

E szavak után, mivel mind tudták, hogy a *szerdar ekrem* ezen vélemény mellett foglalt állást, azt gondolták magukban, hogy az ellenkezésnek mi haszna sem lenne, azért így feleltek: «Téged illet a parancsolás»; s gondolataikba mélyedvén ¹⁾ a gyűlésből a nagyvezir véleményével ellenkező szó nem hallatszott, s a rendelkezésben véleményeltérés nem látszott. Azonban a *budai váli*, a bölcs itéletű öreg *Ibrahim* pasa, mivel nagy tapasztalású ember volt, a vallás és a birodalom javát maga elé állítván, így szólt: «Uram! ha kegyes lesz megengedni, én szolgád egy történetet mondanék el. Nincs ugyan a világon olyan, a mit te ne hallottál volna, de ennek felidézése e helyen mégis czélszerű lesz s nem marad minden haszon nélkül». Mire a nagyvezir mondá: «Szólj pasa apó! a tanácskozás czélja az, hogy a dolog előnye és hátránya megbeszéltessek s a mi valamennyi előtt legkedvezőbb véleménynek látszik, a szerint kell eljárni». Erre az Aristoteles bölcseségű vezir bölcs beszédét így adá elő: «A régi uralkodók közül egy nagy kegyességű padisah környezetének okosságát, belátását, találékonyságát és értelmességét kipróbálni akarván, a tanácstermében elterített nagy szőnyeg közepére háromezer darab szép aranypénzt helyezett s azt mondá, hogy a ki azon aranyat onnét elveszi a nélkül, hogy a szőnyegre lépjen, az azé lesz. Szavaira mindegyik azt felelte: «Vajjon mi módon lehet ez?»; — s miután értelmességük foka szerint gondolkodtak s képzelőtehetségük és elméjük erejéig a dolgot találgatták, nem remélvén annak lehetőségét, így válaszoltak: «Erre a kívánságra vállalkozni nagy esztelenség és képzelgés volna». Ámde egyik közülök a természetében rejlő nagy leleményességével és okosságával a padisah szándékán átesillámló dolog mivoltát megértvén, engedelmet kérve így szólt: «Ha a padisah megengedi, én szolgája parancsa

1) Törökben: A gondolkodás függőnye alá hajták fejüket.

szerint hozzákezek a pénz felvevéséhez». Az engedély megadtván, a szőnyeg egyik sarkát megfogta s azt összehajtogatván az aranyat felvette s azután ismét visszahajtogatván helyére ment. Az uralkodó nagyon helyeselte ez éleslátású találékonyságot és egyenes okosságot s királyi kegyelmének kimutatásával őt társai és sorsosai között irigylésreméltóvá tette. Fenséges Uram! ¹⁾ hogy magas színed előtt eme történetet elmondani bátorkodtam, ennek a célja legrövidebben a következőkben foglalható össze: Gondoskodásunkat és igyekezetünket czélszerűen jelenleg eme vár ostromára és elfoglalására fordítván, az ellenségtörő tatárokat egy csapat bátor sereggel küldjük ki portyázásra, hogy a hitetlenek országát elpusztítsák. Mihelyt a felséges Allah segítségével eme vár elfoglalása sikerül, a hit ellenségeinek országa pedig köröskörül feldúlva és elpusztítva lesz s ez által őket a bekövetkező nehéz évektől a mint kell elremítjük, méltóztassál akkor e vár őrizetere elegendő katonaságot kirendelni, magad pedig a téli napokat töltsed Budán s ily módon a hitvány átkozottakon nemcsak kellőkép bosszút állunk, hanem még kedvünk szerint a békére is hajolnak s azért könyörögnek is; ily módon a vallásnak és a birodalomnak nagy szolgálatot tesz. Ellenben ha Bécs irányában ezen vár és jobbra-balra más erődítmények is az ellenség kezében maradnak, s azokat magunk mögött hagyva azon szándékkal megyünk előre, hogy Bécsset ostromoljuk, ez semmikép sem lesz okos és czélszerű. Különben te jobban tudod». Ezeket mondván szavait befejezte.

Midőn a nagyvezir hallotta Ibrahim pasának eme szavait, melyek az ő véleményével ellenkeztek, nagy felhevüléssel haragját mutatva és nem tetszését jelezve ezen ócsárló szavakat mondta: «Nyolczvan esztendősnél idősebb ember létedre az okosságban ugyancsak hátramaradtál». A bölcs vezir erre így válaszolt: «Noha én vén fecsegő vagyok is, de ha azon módon járunk el, ez a vállásra és a birodalomra hasznos dolog lesz. Különben a hogyan te véled, akként is tehetsz». Erre *Huszein pasa* damaskusi váli is közbeszólt, mondván: «Uram! czélszerű lesz a pasa apó helyes véleménye szerint cselekedni». Mire ő így szólt: «A pasát nem viszem

¹⁾ Törökben: Szultánom, a mi itt udvariassági megszólítás.

magammal, itt fog maradni¹⁾ és gondoskodjék számunkra katonaság és élelmiszerek küldéséről;» — s így magától értetődve az említett pasának kislelkűségét, valamint saját elhatározásában való szilárdságát mutatta és bizonyította. Ibrahim pasa látván, hogy helyes véleménye nem hat a nagyvezir szívére, így felelt: «Akár itt hagyj, akár magaddal vigy, a parancsoló te vagy és parancsodon kívül semmi egyebet nem teszek;» — s ezzel elhallgatott.

Miután a Bécs ellen való indulás ügyét elhatározták és elfogadták, tanácskoztak arról is, hogy a hadseregnek a Rába folyón való átvonulása végett a hidak építéséhez kell kezdeni. Ennek értelmében azon a helyen, hol a folyó partján az őrház volt, a janicsár aga a rumili sereggel a sánczokra helyezkedett s arra is parancsot kapott a janicsár aga, hogy arról a helyről átvezető hidat készítsen. Ezután egyik híd építésére kirendelték a volt defterdard *Ahmed* pasa temesvári *muhafízt*, egy másik híd építésére pedig a tisztas *Khazir* pasa boszniai *muhafízt*, *Musztafa* pasa szilisztriai válival együtt. Az építendő hidak mindegyikének helyénél az átellenben fekvő partra tutajokon egy csapat gyalogos *szezbant*²⁾ vittek át, kik a sánczokban³⁾ elhelyezkedvén a hidak építésével foglalkoztak. Hogy a *boszniai váli* által kezdett híd minél előbb elkészüljön sátorának a hídhoz közel eső helyen való feállításáról gondoskodott.

Tata és Pápa várának elfoglalása.

Tata és *Pápa* nevű két vár közel esvén e helyhez s parancsnokaik meg voltak felemlítve, azért a megadásra hajlottak s a várat sietve kiürítették és átadták. *Tata* várának kapitánya kegyelemkéréssel kivonult s a várban levő tizenhét muszulman foglyot a nagyvezir lábai elé hozván, hódolatát bemutatta. *Pápa* várában a hit ellenségei erősen daczoltak, ezért *Huszein* pasa damaskusi váli

¹⁾ A nagyvezir Ibrahim pasát csakugyan Győrött hagyta az erdélyi hadakkal együtt, hogy Győrt ostromzár alatt tartsák.

²⁾ Szezbant, a janicsárok egy hadosztályát nevezték így.

³⁾ A török szöveg a perzsa *سایجانان* (*szajeban*) szót használja itt, ami tulajdonkép ernyőt, menyzetet jelent.

s *Ali* pasa az egri tartomány műteszarifja tartományaik katonaságával, néhány ágyúval s egy csapat hadi felszereléssel a vár ostromára kiküldettek. Midőn ezek megérkeztek, egy óra alatt a külvárost elpusztították s a benne levő átkozottakat kardra hányták. A várba zárkózott tévelygő ellenségek látván ez állapotot, kegyelemkérő kezükkel az irgalom kapuján kopogtattak, mely nekik meg is nyitott. Tata várába *Mohammed* csanádi bej rendeltetett várőrnek a temesvári gyalogságból négyszász vitéz katonával, Pápa várába pedig a *szigetvári* bej ötszáz fehérvári lovassal s e várban talált negyvenhét muszulman hadi fogoly a rabság bilincseiből kiszabadított.

Nureddin szultán kiküldetése a császári tábor felé.

Redseb hó 12-én ¹⁾ híre terjedt, hogy a hitvány hitetlenek vert tábora előre jön, azért Nureddin szultánt tizenöt ezer szélgyorsaságú tatárral eléje küldötték. Ugyanazon napon az elébb megkezdett hidak is mind elkészültek s a következő nap *Ibrahim* pasa budai muhafiz és *Musztafa* pasa szilisztrai váli néhány ezer katonával s egy csapat janicsárral, tüzérrel s elegendő mennyiségű ágyúval és hadikészlettel a folyó partján a hidak őrizetére hátrahagytak, a többi iszlam csapatok pedig valamennyien a túlsó partra mentek és a Rábezánál állottak meg.

Magyar-Óvár bevetele.

Ezen helytől két órányira van *Óvár* nevű erős vár, mely a gonosz császár örökölt birtoka s Komárom és Győr várakhoz közel eső gazdaságaiból és malmaiból a jövedelemkép befolyó búzát és más élelmi szereket az ott épített magtárak hombáraiba gyűjtik össze és ott őrzik. Mivel tehát e helynek elfoglalásra nagyon hasznosnak ígérkezett, ezért annak elfoglalását elhatározták s erre a győzelmes sereg előcsapatát vezető *Kara Mohammed* csarkhadsit választották ki. Ő a melléje rendelt *Abu-Bekr* pasa aleppoi váli és *Mohammed* pasa adanai váli seregével, valamint más hadi

¹⁾ Július 6.

népekből összeszedett nagy csapattal a vár ellen nyílt rohamot intézett.

A sátán fajához tartozók az átható tűzü puskagolyókat mint a hulló csillagokat szórták, s a mellett, hogy várárkaik is tele voltak vízzel, a hitvány átkozottak még ki is rohantak s ütközettel védték magukat. Ámde az iszlám csapatok az aljas hitetlenekre utóbb szemüket sem nyitották ki, hanem vitézül harczolva, egy oroszláni rohammal a vár közelébe jutottak s a vitéz hitharczosok a vár szélébe kapaszkodtak. A várbeli hitetlenek ugyan makacsul felkelve a hitharczosok támadásához alkalmazkodtak, ámde három-négy órai harc után a felséges Allah kegyelmével a hitharczosok győztek s ily erős várnak ily módon nyílt rohammal való bevétele sikerülvén az iszlám hősök a kincseket és élelmiszereket elfoglalták, a benn levő hitvány átkozottakat pedig kardra hányták. A várban talált élelmi készletet a hódítással megbizott csarkhadsík azután közmegegyezéssel az egész tábor népe között kiosztották s mivel még így sem fogyott el, harmincz-negyvenezer *keilnél* ¹⁾ több búzát hagytak ott; nehogy azonban a hitvány sereg visszatérvén azt elvigye, ez okból a fölösleges gabonát s a várban és a váron kívül levő házakat és épületeket felgyújtották. E helyen egy napi pihenőt tartottak, a mely után *Kara Mohammed* pasa eme hőstettével a *szardar ekremhez* jött és ez czobolyprémes mentével ajándékozta meg őt. Ezen vezér gondjaira bizatott egész Bécs váráig az úttól jobbra és balra utbaeső váraknak, erődítményeknek falvaknak s városoknak elpusztítása és feldúlása, s ő az engedelmesség gyeplőit azon irányba fordította.

A császári tábor elvonulásának örömhíre.

A tábor állapotának megvizsgálására korábban kiküldött *Nureddin* szultán a tévelygő ellenség táborához közel eső helyen ötszáz főnyi őrséggel találkozott s midőn ellenük rohamot intézett, ők gonosz táboruk felé futottak; a szélgyorsaságú tatárok nyomukban levén, nagyobb részüket kardra hányták. Mikor a táborban levő hitvány hitetlenek a tatár sereg rohamát látták, félelem szállta meg

¹⁾ *Keil*, török gabonamérték, nagysága vidékek szerint változó volt.

őket, a tatár sereg pedig darázsok módjára meglepte őket, úgy hogy végre az ellenállás lehetőségéről kétségbe esvén, futva Bécs felé vitték felforgatott zászlóikat.

A hitetleneknek elfoglalt és elpusztított városai.

A Rába folyó innenső és tulsó részén *negyvenkilenc* részint vár, részint erődítmény, részint sziget, részint nagy, részint kis város került a győzelmes szultán uralmának körébe és pedig némelyike ostrommal, némelyike önkénytes feladással. Azok, melyek meghódolásukat siettek kijelenteni a *magyar király*¹⁾ megbizottainak, kezeseket adtak s őszinteségük kimutatásával megmenekültek, s azok, a kik katonák voltak, Thököly Imre kurucz király csapataihoz csatoltatván, azokkal együtt a hadjáratra küldettek.

Az említett folyón való átkelés előtt elfoglalt és feldúlt várak és *palánkák* nevei a következők: ²⁾ Várak: *Veszprém*,³⁾ *Tata*, *Pápa*. Palánkák: *Tihany*,⁴⁾ *Vázsony*,⁵⁾ *Csobáncz*,⁶⁾ *Keszthely*,⁷⁾ *Szigliget*,⁸⁾

¹⁾ Thököly Imre.

²⁾ A helyek megnevezése néhol teljesen kimagyarázhatatlan. Az idegen neveknek arab betűkkel való kiírása különben is nehézkes, Rasid efendi pedig még arab betűkkel is hibásan írta ki a magyar helyneveket, vagy legalább értelmetlen másolói és művének kinyomtatói teljesen elferdítették azokat. A mennyire lehet megkíséreljük a török író által említett helynevek magyarázatát.

³⁾ Törökben: *پسپریم*, *Peszprem*.

⁴⁾ Törökben: *طیکون*, *Tihon*.

⁵⁾ Az általam használt török kiadásban így van: *وارون* (*Varon*), a mi nyilván sajtóhiba e helyett: *وازون*, *Vazson*.

⁶⁾ Törökben: *جومانجا* *Dsomandsa*, a mi helyesen *Csobáncz*, Zala-megyében.

⁷⁾ Törökben: *کستل*, *Kesztel*.

⁸⁾ Törökül így van: *شعاسمت* (*Seaszmet*), a minek semmi értelme sincs ez alakban. Ha az egymáshoz hasonló s ennélfogva könnyen felcserélhető betűket vesszük figyelembe, akkor így igazítható ki: *سغلیغت*, *Szigliget*, s akkor meg is találtuk e szónak helyes értelmét. *Szigliget* vár romjai ma is megvannak.

Devecser,¹⁾ *Csesznek*,²⁾ *Jánosház*,³⁾ *Karakó*,⁴⁾ *Simonyi*,⁵⁾ *Somló*,⁶⁾ *Vath*.⁷⁾ Városok: *Tuskevár*,⁸⁾ *Vásárhely*,⁹⁾ *Tapolca*¹⁰⁾ és *Szent-Márton vára*.¹¹⁾

A Rába-folyón való átvonulás után lerombolt helyek ezek: *Óvár*¹²⁾ és *Hainburg*¹³⁾ várak. *Újvár*¹⁴⁾ város, *Rábca-sziget*¹⁵⁾ és *Rábaköz-sziget*.¹⁶⁾ E két sziget egymás mellett fekszik s környékük folyókkal van kerítve és bennük számtalan erődítmény, város és

1) Törökben: دودجي, *Devedsi*.

2) Törökben: خشيتق (*Khesitak*), a mi nyilván hibás pontozás e helyett: چسنى s így *Csesznek* névre magyarázható. *Csesznek* veszprémmegyei hely, várának romjai maig láthatók.

3) Törökben hibás pontozással: پاتوش خاس (*Patoskhasz*), a mi kiigazítva így lesz: يانوش حاس, *Jánosház*, mezőváros Vas megyében.

4) Törökben így van: فردقو (*Farakó*), a világosan sajtóhiba e helyett: قرهقو *Karakó*, vas megyei falu a Marczal mellett.

5) Törökben: شموني (*Simoni*).

6) Törökben: شوملق (*Somluk*); Veszprémmegyében a Somló hegyen épült várat jelenti, melynek romjai maig megvannak.

7) Törökben: واد (*Vad*). *Vath* veszprémmegyei falu.

8) Törökben: وشغوار (*Vesgevar*); a szó elejéről a ت betű valószínűleg elmaradt, ha ezt hozzáteszszük lesz: *Tuskevár*; veszprémmegyei mezőváros.

9) Törökben: وشاديل (*Vasadil*); e szóban a و helyett valószínűleg ى betű volt s akkor olvasása így lesz: *Vásáril*, a mi nem más, mint *Vásárhely*; teljes neve ma *Somló-Vásárhely* Veszprémmegyében.

10) Törökben: طاپوجہ (*Tapocsa*).

11) Törökben itt: صمارنين (*Szemartin*).

12) *Magyar-Óvár*.

13) *Hainburg* Alsó-Ausztriában.

14) *Győr-Újváros*.

15) Törökben: جزيره رايچہ (*Dsezire-i Raicsa*), melyben a ى betű nyilván sajtóhiba a د helyett.

16) Törökben: جزيره رابه ثوس (*Dsezire-i Raba-i kösz*).

falu van. Ezeket, valamint a *Fertő vize*¹⁾ partján fekvő *Valla*²⁾ és *Féltorony*³⁾ nevű palánkákat a tatár sereg megtámadván, felégette s összes lakosságukat elfogván rabszolgaságba vitte.

Az Óvár várának elpusztítására kiküldött izlam csapatok a csatorna és az átjárók baloldalán kirabolták és felégették: *Szent-János* (?),⁴⁾ *Apetlan*,⁵⁾ *Parndorf*,⁶⁾ *Védeny* (?),⁷⁾ *Nezsider*⁸⁾ és *Kimle*⁹⁾ nevű hat palánkát; a Lajta folyó túlsó oldalán pedig *Köp-*

¹⁾ Törökben így van: *دفرخو صوبی* (*Deferkho szuji*), a mit bármennyire eltérő hangzása legyen is, csakis a *Fertő* vizére lehet magyarázni.

²⁾ Törökben: *واته* (*Vata*) van ugyan, de mivel ilyen nemű hely nincs a *Fertő* mellett, azt hiszem itt ismét betűcsere történt s igazi neve *Valla*, mely Mosonmegyében van a *Fertő* mellett.

³⁾ Törökben ezt a szót találjuk: *مارچون* (*Marsun*), melynek helyes értelmét csak sejteni lehet. *Marsun* nevű hely nincs a *Fertő* mellett, azért úgy hiszem, hogy az a német *Halbthurm* szónak hallás után való helytelen leírása. *Halbthurm*, magyarul ma *Féltorony*, régi német község Mosonmegyében. Annál is inkább ezt kell értenünk alatta, mivel ez az uralkodóház családi birtoka s a törökök különösen ezeket és az Esterházy birtokokat iparkodtak feldulni.

⁴⁾ Törökül *پولاده* (*Polada*) van írva; azt hiszem, hogy a német *Johann* szónak téves leírása ez, s ekkor e hely *St. Johann*, magyarul *Sz. János*, mosonmegyei német falu lenne. E hely jelenleg nagy népes község s már régi falu.

⁵⁾ Törökül: *پنلان* (*Ponlan*); azt hiszem, hogy a német *Apetlan* (magyarul ma *Bánfalu*) helység ez Mosonmegyében.

⁶⁾ Törökül: *دیدووق* (*Bekendruk*); úgy gondolom, hogy *Parndorf*, mosonmegyei helység ez. Az arab betűk pontozásának változtatásával ez ki-magyarázható.

⁷⁾ Törökben: *دیدن* (*Diden*), az első betűnek *و* vagy *ل* betűre változtatásával *Weiden*, illetve *Leiden* szónak olvasható s e szerint *Védeny* illetve *Lebeny* mosonmegyei helységet jelezné.

⁸⁾ Törökül ugyan *تشید* (*Tesid*) van, de ez bizonyára sajtóhiba *نشید* (*Nesid*) helyett s ez csakis *Nezsider*, mosonmegyei mezővárost jelentheti.

⁹⁾ Törökben: *کولا* (*Kula*), a mi a *و* betűnek változtatásával *Kimle* szónak olvasható s akkor a mai *Horrát-Kimle*, régi mosonmegyei helységet jeleli.

csény,¹⁾ Oroszvár²⁾ (?), Rajka,³⁾ Berenye,⁴⁾ Gáta,⁵⁾ Moson (?)⁶⁾ és Herilvekre⁷⁾ nevű hét palánkát.⁸⁾

* * *

A török hadsereg a fennebb említett helyeket elfoglalván átment a Lajtán s megkezdte Bécs ostromát; ennek leírása azonban nem tartozik felvett tárgyunk keretébe. Mint ismeretes dolog, e háború a császári hadseregre nézve szerencsés eredményű lett, ámde ma, midőn az eseményeket elfogulatlanul vizsgáljuk, méltán felmerül az a kérdés, hogy a bécsi haditanács azon haditerve helyett, mely egyedül az örökös tartományok megvédését tartotta szem előtt, Magyarország sorsával keveset törődött,⁹⁾ nem jobb lett volna Esterházy nádor haditervét elfogadni s ez által a királyához hű Magyarországot megkímélni a török hadak átvonulásakor szenvedett nyomortól?

Dr. KARÁCSON IMRE.

¹⁾ Törökül: كيدسه (Kidse) a mi nem más mint a német *Kittsee* vagyis *Köpcsény*.

²⁾ Törökben így van: كيرجوك (Kerjuk), a minek így semmi értelme sincs; talán *Karlbürg* helytelen leírása ez s akkor a mai *Oroszvár* (*Karlbürg*) helység Mosonmegyében.

³⁾ Törökben: از ايفقه (Azajka), a mi nyilván sajtóhiba e helyett ارافقه (*Arajka*) vagyis *Rajka*, Mosonmegyében; az ا betű a szó elején csakis prostethikon.

⁴⁾ Törökben: بنداشدورق (Bendasdurk); úgy hiszem a német *Palesdorf* helytelen leírása ez. *Palesdorf*, magyarul Bezenye, horvát lakosságú hely Mosonmegyében.

⁵⁾ Törökben is: غطه (*Gáta*). Gáta mosonmegyei horvát falu.

⁶⁾ Törökben: رزدهبرق (Rezseburk) van, a mi az arab betűk némi kis igazításával *Weiselburg* szóra értelmezhető s ekkor *Mosonyt* jelelné.

⁷⁾ Törökben: هريل و دكرب, ilyen vagy hasonló nevű hely sem a magyarországi, sem az osztrák határszéli falvak közt nincs, hacsak nem az osztrák *Mädchenburg* vár ez, melynek romjai ma is láthatók.

⁸⁾ A török író feljegyzése az elpusztított helyekről nem teljes, mivel az említettekén kívül számos hely volt még Sopronmegyében is, melyet a tatárok felégettek. L. Hanns Tehány's *Ungrische Chronik vom Jahre 1670—1704*. Magyar Történelmi Tár V. Pest 1858.

⁹⁾ Thaly i. m. 15.